

Černá Hora: na cestě k nezávislosti?

FILIP TESAŘ

Od 18. 12. 2000 působí v černohorském parlamentu Pracovní skupina pro přípravu pravidel referenda o nezávislosti Černé Hory. Vznikla z iniciativy hlavní vládní strany – *Demokratické strany socialistů* – za spoluúčasti zbylých dvou vládních stran a menšinových stran černohorských Muslimů a Albánců. Práce této skupiny se naopak neúčastní pouze *Socialistická národní strana*, která – řečeno ve zkratce – reprezentuje zájmy místních Srbů a srbsky cítících Černohorců. Strany, které na přípravě referenda spolupracují, rozhodně reprezentují nadpoloviční počet voličů. Pokud tedy bude referendum vyhlášeno – a o tom nelze pochybovat (výroky představitelů vládních stran hovoří již o březnu 2001) –, lze předpokládat i to, že v referendu se většina voličů vysloví pro nezávislost. Po několika letech opatrného koketování s touto myšlenkou a po několika letech účinkování ve dvoučlenné Svazové republice Jugoslávii se tedy zřejmě rozcházejí poslední dva jugoslávští partneři a Černá Hora opouští Srbsko, pod jehož ochranou hledala v době rozpadu bývalé Jugoslávie bezpečí.

Bývalou Socialistickou federativní republiku Jugoslávii, označovanou také jako „Tito-va“ a nyní jako „bývalá“ Jugoslávie, tvořilo šest republik: Srbsko, Chorvatsko, Slovinsko, Bosna a Hercegovina, Makedonie a Černá Hora. Po roce 1990, když se tato bývalá jugoslávská federace začala rozpadat, vypukly ozbrojené konflikty mezi centrem v Bělehradě a secesionistickými republikami. První z nich, bleskově ukončený, vedly vyhasínající federální instituce, Jugoslávská lidová armáda a Miloševićův režim v Srbsku na přelomu června a července 1990 se Slovinskem. V červenci 1991 propukl zdoluhavý konflikt s Chorvatskem, během něhož došlo záhy k polooficiálnímu vzájemnému uznání Chorvatska a „nové“ či „třetí“ Jugoslávie, tvořené Srbskem a Černou Horou.

V březnu 1992 se definitivně vyhnula válce se Srbskem Makedonie; Jugoslávská lidová armáda se odtud bez boje urychleně stáhla pravděpodobně proto, že se připravovala na zá-sah v Bosně a Hercegovině a necítila se dost silná na případný boj na dvou frontách, nebo dokonce na třech, pokud by ozbrojený konflikt vypukl i v Kosovu. Válka v Bosně a Hercegovině začala počátkem dubna 1992 a skončila v roce 1995. Její ukončení bylo doprováze-no diplomatickým uznáním Bosny a Hercegoviny ze strany srbsko-černohorské federace, Svazové republiky Jugoslávie, vyhlášené v mezidobí dne 27. 4. 1992. Ta vznikla s cílem zajistit si nárok na výhradní právní nástupnictví po bývalé Jugoslávii. V současné době, po pádu osobního režimu Slobodana Miloševiče, však na srbské politické scéně pravděpodobně dojde k akceptování výsledků arbitráže Evropského společenství z roku 1991, která právní nástupnictví přičetla shodně všem šesti republikám bývalé federace, přestože Ústavní soud SFR Jugoslávie označil vyhlášení nezávislosti Slovinska a Chorvatska za akty secese.¹

Hlavní součástí „nové“ federace bylo pochopitelně Srbsko, hlavním architektem Slobodan Milošević. Přestože počáteční ambicí bylo zachovat alespoň polovinu bývalé jugoslávské federace (počítalo se především s účastí Bosny a Hercegoviny), jako jediná z jugoslávských republik se ve společném svazku se Srbskem rozhodla setrvat pouze Černá Hora, stojící Srbsku z historických, společenských i ekonomických důvodů nejbližše. Ne zcela regulérním referendem² bylo 1. 3. 1992 rozhodnuto o setrvání Černé Hory v Jugoslávii, a to podle prvního článku ústavy „*demokratického, sociálního a ekologického státu*“.³ Tím byl položen základ dvoučlenné federace, tedy státu nemajícímu po zániku Československa ve světě obdoby.⁴

Nestabilita daná příliš úzkou členskou základnou a umocněná tím, že jeden z partnerů měl naprostou demografickou, ekonomickou, politickou i vojenskou převahu nad druhým, se začala navenek stále výrazněji projevat po skončení války v Bosně a Hercegovině. Z tímto posledním významným úderem zasadila státoprávnímu svazku Srbska a Černé Hory intervence NATO a ustavení mezinárodního protektorátu nad Kosovem. Federace se již delší dobu nachází v těžké krizi a existuje pouze formálně. Podobně jako Kosovo sice formálně zůstává součástí Srbska, avšak s výjimkou občanskoprávních vazeb kosovských Srbů a účasti jejich politické reprezentace na politickém boji v Srbsku je k němu nic v praxi neváže, ani Černá Hora fakticky není součástí federace a jedinou vazbou zůstává participace na okraj vytěsňené *Socialistické národní strany* na činnosti federální vlády a parlamentu. Černé Hoře zřejmě v případě porážky srbské opozice v zářijových volbách hrozila kvůli snaze o odtržení válka se Srbskem. Nyní, když toto nebezpečí pominulo, aktuální černohorská moc usiluje o co nejrychlejší formální vyvázání ze společného svazku, a to dříve, než se nová moc v Srbsku zkonsoliduje a vyřeší nejnaléhavější vnitropolitické úkoly.

Abyste federace mohla přetrvat, musela by být postavena na zcela nové základy. Přitom dohoda o nich by musela stát na podstatně širších základech, než je účelová dohoda několika politických subjektů. Jejich nevyhnutelnou součástí by musela být široká společenská diskuze. Musely by být precizně stanoveny kompetence republik i jednotlivých federálních orgánů. Srbsko by však současnému černohorskému vedení muselo nabídnout něco, co by v porovnání s nezávislostí znamenalo výhodu nejen pro Černou Horu, ale i pro její vedení. Pro osobní postavení protagonistů černohorského vedení je však nezávislost alespoň krátkodobě výhodnější než federace a navíc si svůj současný vliv vyvzdorovali na Bělehradu a obávají se politické odvety. Je těžké uvažovat o tom, co by je mohlo přimět k setrvání ve federaci, respektive k účasti na budování nové, „čtvrté“ Jugoslávie. *Demokratická strana Srbska*, jeden z vůdčích subjektů současné srbské scény, spatřuje v SR Jugoslávii srbský národní stát a raději zřejmě akceptuje oddělení Černé Hory než odbourání národní komponenty ze základů státu. Pro černohorské vedení, které ideologicky vystavělo svůj vliv na zdůrazňování odlišnosti od Srbska, je myšlenka Černé Hory a Černohorců jako krajové varianty a součástí širšího srbského společenství nepřijatelná. Již to naznačuje, jak by jednání o novém uspořádání byla obtížná, a to na rozdíl od přelomu let 1991/1992, kdy oba partnery spojovalo vymezení se vůči nárokům ostatních v probíhajícím válečném konfliktu.

Jiným řešením je konfederace. V současné době lze postavení Černé Hory označit za konfederální. Je však zřejmé, že jde o přechodné stadium, o stav vynucený momentálními okolnostmi, nikoli vzniklý plánovitě. Skutečná konfederace by mohla vzniknout pouze po uznání plné mezinárodněprávní subjektivity Černé Hory, a to na základě dohody o dobrovolném delegování určitých kompetencí na společné orgány. Tyto kompetence by zahrnovaly přinejmenším společnou zahraniční politiku, obranu a konkrétní úseky bezpečnosti (ochrana proti organizovanému zločinu, mezinárodnímu terorismu apod.), snad i monetární politiku a makroekonomickou politiku. Nesouměrnost obou partnerů by nemusela být na překážku, neboť by bylo vyloučeno institucionální zasahování společných orgánů do vnitřních záležitostí. Příklad Lucemburska v dnešní Evropské unii dokazuje, že malé státy se v takových svazcích nemusejí vzdávat své identity. Existence konfederálního svazku mezi Srbskem a Černou Horou by usnadnila i rozhodování o budoucím postavení Kosova.

Vzhledem k nefunkčnosti ústavního systému SR Jugoslávie i k „umrtvení“ většiny jejích orgánů je poslední možností nezávislé Srbsko a nezávislá Černá Hora. Přetrvání federace v její dosavadní podobě může být pouze dočasné.

ÚSTAVNÍ SYSTÉM SR JUGOSLÁVIE

Ve snaze uchovat pro sebe právní nástupnictví po SFR Jugoslávii (bývalé Jugoslávii) převzala nová SR Jugoslávie veškeré její závazky a jí uzavřené mezinárodní smlouvy. Avšak z pohledu ústavního uspořádání se nová federace od bývalé natolik lišila, že ji lze označit za nový stát. I proces vznikání SR Jugoslávie ji může kvalifikovat jako nový stát.

Vznikla totiž na základě teze, že právo na sebeurčení měly v bývalé Jugoslávii státní národy, nikoli republiky jako jejich národní státy. Druhé stanovisko zastupovaly ostatní republiky a arbitrážní komise ES.

Srbsko a Černá Hora spolu s politickými a duchovními zástupci bosenských a chorvatských Srbů (při snaze získat i bosenské Muslimy) začaly od srpna 1991 (tj. ještě před definitivním vyhlášením nezávislosti Slovinska a Chorvatska) projektovat novou federaci jako národní stát Srbů. Cesta od jednání tzv. *Bělehradské iniciativy* v srpnu 1991, které se účastnili i někteří zástupci bosenských Muslimů, přes *Konvenci o Jugoslávii*, uzavřenou 3. 1. 1992 z iniciativy S. Miloševiče a politických vůdců bosenských Srbů, k finální dohodě, nazvané *Základy uspořádání a fungování Jugoslávie jako společného státu* a přijaté na setkání nejvyšších představitelů Srbska a Černé Hory v Titogradu 12. 2. 1991, kde již chyběli zástupci Srbů z Bosny a Hercegoviny a z Chorvatska, je svědectvím postupného jednání o sebeurčení srbského národa v Jugoslávii.⁵ Postupné omezování původního záměru sjednotit území obývaná Srby na dvě jugoslávské republiky bylo výsledkem poznání, že mezinárodní uznání právní kontinuity je možné pouze v tomto případě. Srbsko, Černá Hora i SR Jugoslávie byly svými novými ústavami definovány sice jako státy občanské, nikoli národní (na rozdíl od Slovinska, Chorvatska a Makedonie), z politického postupu je však jasně patrné, že šlo o účelový krok učiněný s ohledem na mezinárodní společenství, a to v zájmu uchování právní kontinuity po rozpadající se federaci. SR Jugoslávie sice vznikla jako národní stát Srbů, avšak politickou nutností bylo její deklarování jako státu „Jugoslávců“, tj. těch, kteří se rozhodli v Jugoslávii setrvat. Zachování názvu „Jugoslávie“ mělo být politickou zástěrkou pro uskutečnění práva na sebeurčení pro všechny jugoslávské Srby, což je skutečný základ, na němž spočívá SR Jugoslávie. Nejenže se tento cíl nepodařilo naplnit, ale v současné době je zpochybněno i jeho částečné splnění, tedy svazek mezi Srbskem a Černou Horou. Parlament a vláda Černé Hory totiž od roku 1997 přijaly řadu právních aktů, které jsou obsahem a mnohdy názvy shodné s těmi, které vyznačily cestu jiných jugoslávských republik k nezávislosti.

Jde především o parlamentní *Rezoluci o narušování právního systému SRJ a členských republik* (zpochybňující postup Svazového ústavního soudu a Svazového státního zástupce), *Rezoluci o ochraně práv občanů Černé Hory*, kteří se nalézají ve výkonu vojenské povinnosti v Kosovu, *Rezoluci o ochraně zájmů Republiky Černé Hory v Radě republik* (horní komora federálního parlamentu), *Rozhodnutí Vlády Republiky Černé Hory o používání německé marky jako platebního prostředku a Rozhodnutí o převzetí určitých kompetencí Národní banky Jugoslávie*. Tečkou bylo jednoznačné odmítnutí většiny relevantních černo-horských stran v čele s vládními stranami (s výjimkou *Socialistické národní strany*, vedené Miloševičovými politickými satelity) zúčastnit se federálních parlamentních a prezidentských voleb v září 2000.

Na rozdíl od bývalé federace je základem nynější federace dohoda suverénních republik. Srbsko přešlo do SR Jugoslávie s ústavou zakotvující vnitřní suverenitu a kompetence, které si nárokovalo, následně delegovalo na federální orgány. Černá Hora se stala (zůstala) členskou zemí federace na základě referenda. Tento náhled ostatně potvrzuje i výše zmíněný dokument *Základy uspořádání a fungování Jugoslávie jako společného státu*, přestože nejde o obecný právní akt, nýbrž o politickou dohodu. Kterákoli z obou republik tedy může z federace vystoupit, aniž by to bylo kvalifikováno jako odtržení. Samotná federace přitom nikdy nebyla zcela funkční, neboť ústavy obou republik (především však Srbska) a ústava federace si v řadě bodů protičeily. Teprve v květnu 1998 započal proces uvádění do souladu, avšak pomalu a především v oblasti ekonomiky. To, že vzápětí nastala ústavní krize vyvolaná protichůdným pohledem na delegování černo-horských zástupců do federální vlády a parlamentu, maximálně vyhocená zásahem do federální ústavy změnou pravidel při volbách do horní komory federálního parlamentu a při volbách federálního prezidenta, učiněným z iniciativy Slobodana Miloševiče těsně před volbami na podzim roku 2000, znamená, že SR Jugoslávie z ústavního pohledu nebyla nikdy plně funkční.⁶

Jen na okraj poznamenejme, že rozhodnutí o přistoupení SR Jugoslávie k svazku Rusku a Běloruska, učiněné v dubnu 1999 v době války s NATO, bylo z pohledu Černé Hory zpochybnitelné a bylo fakticky rozhodnutím Srbska a politických spojenců srbského režimu v Černé Hoře, nikoli rozhodnutím nezpochybnitelných reprezentantů občanů SR Jugoslávie. Toto rozhodnutí bylo vzápětí po zhroucení Miloševićova režimu přehodnoceno jako nulitní. Dobře však ilustruje míru odstupu mezi oběma republikami federace i faktickou neexistenci samotné federace, kterou lze ztotožnit se Srbskem.

CO ROZDĚLILO SRBSKO A ČERNOU HORU...

Odlíšná zahraničněpolitická orientace a národnostní politika

Funkčnost nynější federace, rychle vytvořené na jaře roku 1992 jako v první řadě politická záležitost a politické gesto, omezují stejné nedostatky jako její předchůdkyni, Jugoslávii vybudovanou Josipem Brozem Titem. Navenek SR Jugoslávie sice nabízela rovnoprávný svazek dvou národních republik, což mělo zajišťovat její stabilitu, ale ve skutečnosti byla její vnitřní soudržnost dána dohodou o podílení se na monopolu moci, který uzavřeli Milošević a jeho černohorští satelitové dávno před vznikem SR Jugoslávie,⁷ a společnými vztahy k okolí – nedůvěrou k Západu, nepřátelstvím k Albáncům, k Chorvatům a k Bosňákům, jakož i snahou získat a udržet si podporu pravoslavných států (tj. Ruska, Řecka, Makedonie, Rumunska, Bulharska, Ukrajiny).⁸

Již záhy se začalo ukazovat, že tento model nemůže fungovat věčně. Černohorské vedení zachovávalo loajalitu Miloševićovi, který zajišťoval opory celého mocenského systému. Od počátku však byl v Černé Hoře přítomen strach z naprosté závislosti na silnějším partnerovi, umocňovaný s trvající válkou obavami z následků prohraného konfliktu, které by na Černou Horu dopadly tíživěji než na Srbsko. V polovině roku 1992 došlo na frontě v jižní Dalmácii k porážce jednotek tvořených převážně černohorskými záložníky a v přímé návaznosti na to pouze boj o moc mezi chorvatskými nacionalistickými formacemi *Chorvatskou radou obrany* (HVO) a *Chorvatskými obrannými silami* (HOS) v Hercegovině zabránil přímému ohrožení černohorské hranice a oblasti Boky Kotorské.

V souvislosti s jednáním o tzv. Vance-Owenově mírovém plánu pro Bosnu a Hercegovinu (leden – květen 1993) se srbský prezident Milošević začal přiklánět k myšlence ukončit bosenskou válku, která se začala pro Srbsko neúnosně prodražovat, kompromisem. To se stalo podnětem i pro přehodnocení dosavadního přístupu mezi černohorským vedením. Od té doby se nacionální politika Černé Hory a Srbska začala rozcházet. Rozdílný náhled byl patrný nejen v přístupu k bývalým federálním republikám – k Bosně a Hercegovině a k Chorvatsku – a k dalšímu subjektu bývalé federace – ke Kosovu. Vůbec nejdříve se však rozdíly projeví v přístupu k muslimské menšině v oblasti tzv. Sandžaku, která je společným problémem Srbska i Černé Hory. Sandžak leží na pomezí obou republik a na rozdíl od tří výše uvedených subjektů nebyl konstitutivním prvkem bývalé federace. Jde o území definované kombinací historického povědomí a svěbytného etnického složení.⁹

Zatímco Bělehrad v letech 1993–1994 ve své části Sandžaku zesílil represe z obavy z případných secesionistických snah, v jejichž důsledku došlo k vyhnání minimálně 30 tisíc zdejších Muslimů z jejich domovů,¹⁰ Podgorica začala usilovat o integraci politické scény sandžackých Muslimů na svém území do politického života Černé Hory. Do roku 1995 se jí podařilo dosáhnout toho, že aktivističtí představitelé Muslimů v černohorské části Sandžaku získali převažující vliv, a to přesto, že srbští nacionalisté zvláště v pásmu podél hranic s Bosnou terorizovali místní muslimské obyvatelstvo.¹¹ V souvislosti s tím došlo k rozdělení sandžacké politické elity na černohorskou a srbskou část, což zase ve svých důsledcích dále prohloubilo odstup mezi Srbskem a Černou Horou.

Přesvědčivé vítězství koalice *Demokratické opozice Srbska* (DOS) v komunálních, parlamentních i prezidentských volbách v roce 2000, které vyústilo ve zvrát na srbské poli-

tické scéně a v pád Miloševićova režimu, přineslo i revizi pohledu na národnostní menšiny v Srbsku. Součástí vítězné koalice se stala i vůdčí menšinová strana *Svaz vojvodinských Maďarů, Koalice Sandžak* reprezentující liberální proud mezi srbskými Muslimy/Bosňáky, *Demokratické společenství Chorvatů Vojvodiny* a *Sociálnědemokratická unie*, která má hlavní zázemí v národnostně smíšené Vojvodině a významnou pobočku právě v Sandžaku. Znamenalo to přechod od tradičního balkánského pojetí národnostních menšin jakožto ohrožení vnitřní stability národního státu k respektování individuálních občanských i kolektivních práv příslušníků menšin. Sandžak však pravděpodobně zůstane politicky rozdělen, neboť nedávná zkušenost s Kosovem (a s pozitivním přístupem černohorské vlády v době války) u představitelů černohorských Muslimů vyvolává v přístupu k Bělehradu nedůvěru. Proto se nejspíš nestane územím „společné menšiny“ a spojovacím tématem Bělehradu a Podgorice. Orientace menšin v Černé Hoře na Podgoricu a nikoli na federální centrum tedy zůstane.

Z pohledu Podgoricy na zpočátku nepřátelské sousedy se po roce 1993 začalo vytrácet ideologické hledisko. Na válčící Bosnu a Hercegovinu černohorské vedení nakonec hledělo pouze jako na odbytiště zboží z černého trhu a o Chorvatsku začalo uvažovat jako o perspektivním obchodním partnerovi. Neméně důležité však bylo opatrné sbližování s Albánií. Rozdíly v postoji obou federálních partnerů ohledně albánské otázky byly patrné od počátku implementace *Daytonské mírové dohody* (počátek roku 1996). Pro Srbsko bylo v této otázce určujícím faktorem Kosovo, kde na počátku roku 1996 dochází k prvním teroristickým akcím většího rázu. Černá Hora, kde místní albánská menšina zaujala již při vzniku SR Jugoslávie distancovaný, nicméně aktivistický postoj, stále více usilovala o sbližení s Albánci. Tato snaha se týkala všech Albánců, s nimiž byla republika v bezprostředním dotyku, tedy Albánců žijících v jižním cípu vlastního území, v Albánii (především severní) i v Kosovu.

Zásadně odlišný přístup Srbska a Černé Hory k albánské otázce se projevil zvláště v poslední době. V srbském pojetí šlo o strategii zadržování, o přerušení styků mezi Albánií a Albánci mimo Albánii, dále o zpretrhání svazků mezi Albánci v Kosovu, v Makedonii a v Černé Hoře ve spolupráci s vládami těchto republik a o udržení kosovských Albánců pod maximální kontrolou. Na počátku roku 1999, kdy SR Jugoslávii hrozila válka se Severoatlantickou aliancí, Kosovo od Albánie odděloval pět kilometrů široký pohraniční pás, jakýsi miniaturní cordon sanitaire, odkud byli vyhnáni všichni Albánci a který byl pečlivě zaminován. Ve stejný čas Černá Hora plně otevřela své hranice, což znamenalo bezvízový styk s Albánií. V otázce Kosova Černá Hora vystupovala od počátku vyhocení krize se zřejmou snahou nestavět se ani na jednu stranu. Opatrně nabízela zprostředkování a od vypuknutí otevřeného ozbrojeného konfliktu na jaře roku 1998 zdůrazňovala svou neutralitu a aktivní kroky omezovala na humanitární sektor.

V pozadí opatrného přístupu Podgorice ke Kosovu stály nepochybně stejné důvody, které vedly ke stažení se z aktivní účasti ve válce v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině. Po roce 1992, když ofenziva chorvatské armády skoncovala s černohorskými sny o připojení jižní Dalmácie a východní Hercegoviny a o Dubrovniku jako novém hlavním městě, si Podgorica uvědomila vojenskou slabost Černé Hory a její naprostou závislost v tomto směru na Srbsku.¹² Rizika vyplývající z vojenské porážky byla pro ni mnohem větší než pro jejího federálního partnera. V případě Kosova, tedy války přímo na území SR Jugoslávie, do níž navíc mohl vstoupit zahraniční účastník, k tomu přistupoval strach z toho, aby Srbsko narůstající rozpory mezi federálními partnery nevyřešilo vojenským ovládnutím Černé Hory. Destruktivní přístup Slobodana Miloševića, sázejícího vše na jednu kartu, k případné válce s NATO posiloval jak obavy z dopadů vojenské porážky, tak i obavy z vojenského převratu v Černé Hoře.

Kosovo z hlediska historického nebo z hlediska veřejného povědomí nehraje v Černé Hoře tak zásadní úlohu jako v Srbsku. Pro vnitřní pevnost Miloševićova režimu hrálo Kosovo od počátku velmi důležitou roli jako nedílná součást nového vnitřního uspořádání

Srbska. Pro černohorský režim, instalovaný Miloševićem v roce 1989, hraje Kosovo pouze doplňkovou, emotivní roli. Tradiční vazby na Itálii a na další západoevropské země (hlavně na Francii), silná černohorská komunita ve Spojených státech, to vše oslabovalo antipatii k Západu, která v Srbsku v době války s NATO dosáhla vrcholu. V průběhu této války dávalo černohorské vedení najevo neutralitu a odmítalo zavádět do praxe opatření vyplývající z vyhlášení válečného stavu. Alianční stratégové vycházeli tomuto postoji vstřícně a černohorskému území se prakticky vyhýbali.¹³ To pochopitelně zvýšilo Miloševićovu podezřívavost, neboť si to do jisté míry oprávněně vykládal jako snahu rozbít SR Jugoslávii.

Válka s NATO od sebe oddělila Srbsko a Černou Horu i v dalším ohledu. Milošević využil válečného stavu k uzavření nepohodlných nezávislých sdělovacích prostředků. Černohorský prezident Djukanović není sice příznivcem nezávislých sdělovacích prostředků, v nichž vidí stejně jako Milošević činitele ohrožující jeho mocenskou pozici, ale jeho mediální politika byla za války zásadně odlišná od Miloševićovy. V srbském státnímu zpravodajství panoval vypjatý patriotismus a protizápadnictví, zatímco páteří zpráv černohorského státního rozhlasu a televize byly informace Svobodné Evropy.

Přestože dnes izolovanost v mediální sféře v Srbsku padla, oddělenost státní a s ní spojené nezávislé a podzemní mediální sítě zmizela a v srbských sdělovacích prostředcích probíhá otevřená veřejná diskuze, srbská společnost se dnes musí v ideové sféře vyrovnávat s jiným dědictvím devítiletého trvání SR Jugoslávie než černohorská společnost. Černohorská společnost je svým způsobem v leccčem napřed; počáteční, silně emotivní fázi celonárodní diskuze má již za sebou a soustřeďuje se více na praktické problémy. Stále více vystupuje do popředí odlišné historické dědictví, které před deseti lety v krátké době rozdělilo veřejnost srbskou a chorvatskou, byť byly tvořeny lidmi narozenými ve společném státě. Sblížení je žádoucí, asi však musí být postaveno na bližším vzájemném poznání, nikoli na účelové snaze vidět v druhých to, co v nich sami chceme vidět.

Pád režimu v Srbsku s sebou přinesl i napravení pokrivených zahraničněpolitických vztahů, a to jako první odřeknutí účasti ve svazku Ruska a Běloruska, obnovení vztahů s USA a uznání obchodních priorit s Evropskou unií namísto chimérických snů o Číně. Nový jugoslávský ministr zahraničí Goran Svilanović je sice zástupcem mladé generace a předsedou *Občanského svazu Srbska*, strany, která patřila k důsledným oponentům režimu, k zastáncům lidských práv a snažila se o rozbíjení historických mýtů,¹⁴ ale sám o sobě nejspíš nebude moci zahraniční politiku přebudovat, překonat setrvačnost tradice v Srbsku a ještě vytvořit vizi integrálně spojující zájmy obou republik, a tak na svou stranu získat Černohorce.

Jak v Srbsku, tak v Černé Hoře se do politiky i nadále bude promítat odlišné historické dědictví, jak je vnímáno veřejností a jak v sobě nese tradiční sympatie, antipatie a vzorce. Je sice pravda, že ostrý předěl mezi „srbskou“ a „černohorskou“ společností v tomto směru neexistuje, ale obě společnosti se ve skutečnosti skládají z řady společenství, z nichž některá v Černé Hoře mohou svým kolektivním povědomím více odpovídat obecnému povědomí v Srbsku a naopak. Ovšem státní doktrína, jíž současná černohorská moc dokládá legitimitu své politiky, i doktrína rodící se dnes v Srbsku vyrůstají z určitého výběru provedeného v ideovém dědictví minulosti a navzájem se v řadě podstatných bodů rozcházejí. Obě přitom jako vize prezentované politickým vedením veřejnosti budou zpětně ovlivňovat veřejné mínění. V černohorském prostředí se – jak se zdá – např. bude dále vytrácet význam Kosova. Jinou roli budou také v obou zemích ztělesňovat Spojené státy, a to mj. díky dobře organizované černohorské emigrantské komunitě, sloužící jako prostředník při politickém lobbyingu, ale i finančně podporující „starou vlast“ a její vedení a žádající na oplátku afirmaci černohorského národa a státnosti.

Spolu s praktickými ohledy to znamená, že zahraničněpolitická orientace obou zemí bude mírně odlišná. Z hospodářského hlediska je pro obě důležité Německo. Pro Černou Horu má prvotradý význam Srbsko, Itálie a USA, dále pak sousedé – Chorvatsko, Repub-

lka srbska, Kosovo –, ale perspektivně i Albánie. Srbsko má sousedy jiné – Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko. Jediný věrný západní zastánce SR Jugoslávie během let mezinárodní izolace – Řecko – je historicky vázáno k Srbsku, nikoli k Černé Hoře. V zásadě totéž platí i pro Rusko, které SR Jugoslávii využívalo jako pole k demonstraci svého vlivu vůči USA a pro něž je z tohoto hlediska Černá Hora nevýznamná, a pro Ukrajinu, jejíž zahraniční politika se naopak snaží získat si uznání ze strany Západu. Proto ve chvíli, kdy podpora nezávislosti Černé Hory není pro Západ prioritou, ba dokonce je nežádoucí, ztrácí ukrajinské angažmá zde smysl. Základní zahraničněpolitická orientace se tedy bude lišit; tradiční srbské schéma „přátel“ a „nepřátel“ bude v Černé Hoře rezonovat slaběji, černohorská politika bude více středomořská, srbská bude tíhnout ke středoevropskému okruhu a pravoslavná komponenta se nebudou vytrácet.

Rozdílný pohled na ekonomiku

Obavy z nerovnoprávného postavení ve dvoučlenné federaci, rizika vyplývající z vedení války, nutnost odlišného přístupu k menšinám a rozdíly v zahraničněpolitické orientaci postupně zvětšovaly odstup mezi Černou Horou a Srbskem téměř již od vzniku SR Jugoslávie. Jako rozhodující se však nakonec ukázala ekonomika. Principiálně odlišné náhledy na ekonomiku bezprostředně před pádem Miloševićova režimu vytvořily nejdůležitější bariéru ve stycích mezi oběma republikami, ale díky nim federální instituce, v první řadě vláda, ale i parlament, který schvaluje federální rozpočet, prakticky přestaly plnit svou hlavní funkci. Šlo o mnohem vyhocenější období toho, jak se nemožnost shodnout se na společné hospodářské a měnové politice do značné míry podepsala na rozpadu Česko-Slovenska.

Černá Hora byla rozpadem někdejší federace postižena silněji než větší republiky. Již od podzimu roku 1990 přestal fungovat federální rozpočet, když tři hospodářsky nejsilnější republiky do něj přestaly odvádět a zbývající tři jejich příklad napodobily. Černohorský průmysl se do značné míry zastavil, a poněvadž v podstatě šlo o několik velkých podniků, znamenalo to velkou nezaměstnanost. Příjmy z přímořské turistiky byly již v roce 1991 minimální vzhledem k narůstání napětí v sousedním Chorvatsku. Ukázalo se, že Černá Hora nemůže být hospodářsky ani zdaleka soběstačná, přinejmenším bez zásadní přestavby hospodářského systému.

Od prosince 1990 do září 1991 Slovinsko, Chorvatsko a Makedonie postupně vyhlásily referendum, jež rozhodlo o nezávislosti. Mezinárodní společenství od léta roku 1991 usilovalo o udržení procesu rozpadu pod kontrolou, a proto se snažilo rozbít blok tvořený Srbskem a Černou Horou, které se „protivily“ mezinárodnímu plánu na vzájemné uznání všech republik a následnému vytvoření jugoslávské konfederace. Ve chvíli, kdy Itálie přislíbila černohorskému prezidentovi 30–40 miliard lir na rozvojové projekty, Černá Hora mezinárodní plán podpořila. Milošević sice černohorský postoj brzy zvrátil, ukázalo se však, jak velkou roli pro Černou Horu hraje zahraniční pomoc, a to na rozdíl od relativně bohatého Srbska.¹⁵

Na sklonku roku 1991 Evropské společenství uvalilo na Srbsko a Černou Horu hospodářské sankce (pro Černou Horu byly později krátkodobě odvolány). Současná dvoučlenná federace – SR Jugoslávie –, vyhlášená v dubnu 1992, tedy od počátku fungovala za ztížených hospodářských podmínek.¹⁶ Měsíc po vyhlášení SR Jugoslávie byla hráz hospodářských sankcí uzavřena rezolucí Rady bezpečnosti OSN. Pro Miloševiče to byla příležitost pokusit se zavést přísně centralizovaný hospodářský systém s uzavřeným vnitřním trhem a za pomoci marxistických pouček chtěl vybudovat soběstačné národní hospodářství. To se nepodařilo, dopady však byly opět tíživější pro Černou Horu.

Po Daytonu, kdy byla odvolána podstatná část hospodářských sankcí proti SR Jugoslávii, Srbsko v nastoupené linii s určitými korekcemi pokračovalo. Srbský zemědělský venkov v té době skutečně fungoval jako poměrně soběstačný a dokázal z převážné části zásobovat Srbsko potravinami. Jen malá část černohorského území je však vhodná pro

rozvinutou zemědělskou výrobu. Její venkov je v mnohem větší míře vázán na města a na průmysl, popřípadě na turistiku. Během let 1991–1995 největší část příjmů do státního rozpočtu Černá Hora získávala aktivitami na černém trhu, především s cigaretami a s pohonnými hmotami. Po zrušení sankcí a po ukončení války zmizel rámeček, v němž černý obchod na území bývalé Jugoslávie fungoval, zmizela odbytiště v SR Jugoslávii a v Bosně a Hercegovině a skončila spolupráce s dosavadními hlavními makedonskými partnery. Černá Hora pokračovala v nelegálním vývozu (cigaret a jiného zboží) mimo území bývalé Jugoslávie. Tento obchod byl však výrazně rizikovější a nepřinášel zdaleka tak vysoké zisky jako v dřívějších letech.

Abyste oživila svou ekonomiku, snažila se zprvu Černá Hora o obnovení turistického ruchu. Bylo zřejmé, že hospodářství nevyhnutelně potřebuje zahraniční kapitál, který však nebylo možné získat bez strukturálních změn. Na změny v přístupu k zahraničnímu kapitálu se vázaly změny v domácí ekonomice, takže v průběhu roku 1996 začala být v Černé Hoře opatrně uskutečňována dlouho odkládaná privatizace. Hospodářská politika Černé Hory se tak začala stále výrazněji vzdalovat od Srbska.

Nynější Jugoslávie je extrémně zadlužená, podobně jako ta bývalá. A stejně jako v roce 1990 tento fakt posiluje odstředivé tendence. V případě rozpadu nynější federace by konečně došlo k rozdělení bývalého federálního dluhu na nástupnické republiky, přičemž na trpasličí Černou Horu by připadla nominálně nevysoká částka. Černoehorské vedení pravděpodobně doufá, že by se mu podařilo dluh splatit pomocí nevratných dotací získaných v zahraničí (především v USA), u nichž by v porovnání s náklady na mírové operace a na poválečnou obnovu v Bosně a Hercegovině a v Kosovu šlo o poměrně malou částku. Stejně tak vedení kalkuluje se zahraniční pomocí při financování rozvojových projektů, které by Černé Hoře pomohly definitivně se odpoutat od hospodářského zázemí v Srbsku.

Zahraněční pomoc přicházející odjinud než z USA nebo z Evropské unie, v prvé řadě z Ruska, byla doposud přerozdělována v Bělehradě a černoehorské vedení mělo na toto přerozdělování jen malý vliv. Zahraněční pomoc používal Milošević jako páky na Černou Horu, v případě neposlušnosti jí odpíral podíl a navíc ji potřeboval především pro Srbsko, kde mu sloužila k výplatě sociálních dávek a mezd v krizových momentech. Černá Hora však našla vlastní páku, kterou mohla na Miloševiče působit, a tou se stalo vyhrožování zavedením odděleného monetárního systému. Poprvé ji využila v lednu 1997, kdy srbskými městy otřásl demonstrace zaměřené proti režimu.¹⁷ Zhruba půl roku po skončení války s NATO, kdy trvala politická i hospodářská izolace Srbska, zatímco Černá Hora byla ze sankcí vyčleněna, zavedla černoehorská vláda jako souběžnou monetu německou marku a v nedávné době jugoslávský dinár vyloučila zcela. V podstatě se tím vytvořilo jednotné, geograficky souvislé monetární území mezi Bosnou a Hercegovinou (v níž je oficiálním platidlem konvertibilní marka s fixním kurzem 1:1 vůči německé marce), Černou Horou a Kosovem. Přitom Černá Hora předpokládá v dohledné době přechod na euro. Ekonomičtí experti v jugoslávské vládě, jejichž působnost se rozhodnutím o vyloučení dináru z platného oběhu v Černé Hoře definitivně zúžila na Srbsko,¹⁸ naopak uvažují o zavedení konvertibility dináru, což také slibují srbské veřejnosti. Tyto dva oddělené monetární okruhy pravděpodobně již nelze znovu zcela sloučit, nanejvýš propojit, tj. dosáhnout návratu dináru do oběhu v Černé Hoře souběžně s markou/eurem.

FAKTICKÉ POSTAVENÍ ČERNÉ HORY VE FEDERACI

Slovinsko 1991 – Černá Hora 2000

SR Jugoslávie se v současné době nachází ve zhruba stejné situaci jako předchozí federace v roce 1991, tedy před vypuknutím otevřených ozbrojených konfliktů. Nejvhodnější pro srovnání je pozice Slovinska vůči centru v té době. Slovinsko se tehdy neúčastnilo práce federálních orgánů, kterým upíralo legitimitu, zato mělo k dispozici základní síť polooficiálních diplomatických misí. Již v červenci 1990 slovinský parlament odhlasoval

tzv. deklaraci suverenity, která zakotvovala nadřazenost republikových zákonů nad federálními. Slovinská ekonomika se řídila pravidly svobodného trhu. Ta zaváděla i tehdejší federální vláda, nikoli však Srbsko, které novou hospodářskou politiku účinně blokovalo. Srbsko a Slovinsko spolu od přelomu let 1989 a 1990 vedly obchodní válku, do níž se na podzim roku 1990 zapojilo i Chorvatsko.¹⁹

Slovinské vedení mělo pod svou kontrolou republikovou Teritoriální obranu,²⁰ která již nesloužila k obraně před vnějším nepřitelem, nýbrž k obraně před možným útokem Jugoslávské lidové armády. Srbská opozice jevila náznaky ochoty spolupracovat se Slovinci v zájmu svržení Miloševiče, ale slovinské vedení se již nechťelo podílet na rekonstrukci Jugoslávie. Předložilo sice návrh na konfederativní uspořádání, ale pravděpodobně v domněnku, že návrh bude Srbskem jednoznačně odmítnut, což se také stalo.

Černohorská vláda v srpnu 1999 adresovala Bělehradu tzv. *Platformu za navázání nových vztahů mezi Černou Horou a Srbskem*, která není ničím jiným než návrhem na konfederativní uspořádání. Podle tohoto návrhu by v Jugoslávii existovaly např. dvě centrální banky a dvě armády. Funkce společných orgánů by byly zúženy především na koordinaci zahraniční a měnové politiky. Platforma nehovoří o Jugoslávii, ale pouze o „společenství“, které neoznačuje za společný stát, a ve výčtu jeho atributů se nezmiňuje o ústavě. S podobnými návrhy, pro Srbsko (respektive pro Miloševiče) v té době nepřijatelnými, vystupovaly Slovinsko a Chorvatsko v letech 1990 a 1991.²¹

Politické síly, které jsou v současné době v Černé Hoře u moci, se již od posledních černohorských voleb v roce 1998 neúčastní práce federálního parlamentu ani vlády. Před pádem režimu byli černohorští představitelé v těchto orgánech jmenováni Bělehradem a v zářijových volbách v roce 2000 byli do parlamentu zvoleni pouhými cca 20 % černohorských voličů, kteří se dostavili k urnám. *Rezoluce o ochraně práv a zájmů Republiky Černá Hora a jejích občanů*, přijatá černohorským parlamentem 7. 7. 2000, je černohorskou obdobou slovinské deklarace suverenity. Politické síly, které jsou proti stávající podobě federace, bojkotovaly federální volby. To znamená, že strany vládnuvící v Černé Hoře nemají zastoupení na federální úrovni, což je situace prakticky totožná se situací v bývalé federaci v letech 1990 a 1991.

Černá Hora má podobně jako Slovinsko k dispozici vlastní neoficiální diplomatické mise. Jde o síť tzv. obchodních zastoupení u nejdůležitějších zahraničních partnerů ve Washingtonu a v Bruselu, u nejdůležitějšího partnera z bývalé Jugoslávie v Lublani a u nejvýznamnější sousední země v Římě. Své představitele (nikoli však úřady) má Černá Hora v Paříži a v Londýně. Základní síť má dále pokrývat New York, Moskvu, Berlín, Záhřeb, Skopje a Tiranu. Jiné země naopak otevírají svá zastoupení v Černé Hoře. Oficiální hlavička je různá, tyto mise se však mohou snadno přeměnit v regulérní velvyslanectví, a to tím spíše, že pro své potřeby tyto státy kupují nemovitosti. Slovinsko zde otevřelo „informační kancelář“, Makedonie konzulát, Kanada obchodní a informační středisko.

Ekonomika Černé Hory se na rozdíl od Srbska dříve otevřela svobodnému podnikání. Černá Hora se snažila usnadňovat vývoz i dovoz deviz, v Srbsku byl trend opačný. Od počátku války s NATO vedlo Srbsko s Černou Horou obchodní válku, která byla od září 1999 v podstatě totální, neboť bylo dvojím zdaněním a jinými prostředky bráněno téměř veškerému vývozu z Černé Hory do Srbska. Ačkoli zrušení blokády bylo po zhroutení režimu jedním z prvních kroků nové federální vlády, legislativní základ určité dvoukolejnosti zůstal. Černá Hora se snažila přilákat zahraniční investory a uzavřela s některými zeměmi (např. s USA) dvoustranné smlouvy o ochraně investic. Federální vláda, pokud nechce vztahy s Černou Horou zbytečně vyhrotil, nemá možnost tuto situaci revidovat.

Černohorská policie je plně podřízena republikovému vedení, je posílena o několik tisíc záložníků (podobně jako v Chorvatsku před vypuknutím války) a její speciální složky jsou vyzbrojovány a cvičeny způsobem, který jasně ukazuje na úmysl učinit z nich základ budoucí armády. Podobně jako Slovinsko se i Černá Hora až do pádu Miloševičova režimu připravovala na otevřenou konfrontaci s jugoslávskou armádou, která měla být tečkou

za jejím členstvím v jugoslávské federaci. Černohorské vedení (stejně jako slovinské) využilo zkušeností a vědomostí vlastenecky cítících důstojníků „své“ národnosti. Nejdůležitějšími z nich byli a jsou tři bývalí špičkoví velitelé jugoslávské armády, národností Černohorci, angažovaní v roce 2000 jako „poradci pro otázky obrany a bezpečnosti“. Prvním z nich byl bývalý zástupce velitele sil letectva a protivzdušné obrany jugoslávské armády generál Blagoje Grahovac, nyní poradce prezidenta Djukanoviće, v minulosti velitel letecké základny v Černé Hoře, druhým bývalý šéf armádní kontrarozvědky generál Nedeljko Bošković, nyní poradce ministra vnitra. Je to další nepřímý doklad toho, že ministerstvo vnitra, jemuž podléhají početné policejní síly, plní i funkci neoficiálního ministerstva obrany.²² Posledním z trojice je bývalý velitel II. armády generál Radoslav Martinović, nyní poradce černohorského premiéra. Martinović byl z funkce odvolán koncem března 1999 (tj. na počátku kosovské krize) a přeřazen na bezvýznamné místo na ministerstvu obrany. Od té doby veřejně kritizoval „protičernohorské čistky“ v armádě a na ministerstvu.

Nedlouho po angažování Martinoviće přerušilo černohorské vedení s velením jugoslávské armády veškeré styky. Velení armády zase začalo pečlivě prověřovat důstojníky černohorského původu, a to zřejmě nejen ty, o jejichž loajalitě se objevily pochybnosti, nýbrž víceméně paušálně. Tato praxe je známa již z doby před konfliktem ve Slovinsku, kdy byli vyřazováni důstojníci slovinské národnosti, a po zběhnutí generála Tuse, kdy začali být hromadně podezříváni Chorvaté.²³ Ačkoli napětí hrozící armádním zásahem v Černé Hoře, tedy fakticky válkou mezi oběma republikami, díky zhroucení režimu pomínulo, je jasné, že jugoslávská armáda je z největší části ozbrojenou silou Srbska, respektive Srbů, tedy nikoli společnou institucí.

Federace nebo konfederace?

Nad rámec výše popsaných vztahů, panujících počátkem roku 1991 mezi Slovinskem a federací, v případě dnešní Černé Hory přistupuje zavedení vlastní měnové, celní a vízové politiky. Měnová politika se stala důležitým tématem ve chvíli, kdy se po několika letech začala prudce zvyšovat inflace. Oficiálním důvodem oddělení monetárního systému Černé Hory od federálního (respektive srbského) byla obava z toho, že srbské vedení bude pro pokrytí svých výdajů vydávat nekryté peněžní emise, které by vedly k prudkému poklesu hodnoty měny. Stejnou obavu vyjadřovaly i vlády Slovinska a Chorvatska na přelomu let 1990 a 1991, k zavedení vlastního monetárního systému však přikročily až dlouho po vyhlášení nezávislosti.²⁴

Černá Hora vlastní platidlo (německou marku) zavedla počátkem roku 2000 a monetární systém zcela oddělila od Srbska vyloučením dináru na podzim roku 2000. Obchodní blokáda ze strany Srbska přispěla k poměrně rychlému nahrazení srbského tržiště sousedními zeměmi, tedy hlavně Chorvatskem, Bosnou a Hercegovinou a Makedonií, jakož i Kosovem, které dnes k Srbsku a SR Jugoslávii patří pouze formálně.

Černá Hora dnes plně kontroluje i pohyb zboží na svém území, včetně přechodu přes hranice. Počátkem roku 1999 zavedla bezvízový styk se všemi zeměmi. Oficiálně uváděným důvodem byla snaha přilákat zahraniční turisty, šlo však spíše o jeden z kroků, které mají Černé Hoře zajistit faktickou nezávislost, která může být ve vhodný okamžik mezinárodně uznána. Hranice zůstaly otevřené i v době války s NATO a tím, že je možné bezvízově překročit hranice z Černé Hory do Kosova, umožňuje Černá Hora volný přístup i na část území Srbska. Jugoslávská armáda se v roce 1999 během války s NATO pokusila jednorázově převzít kontrolu nad nejdůležitějším z hraničních přechodů, spojujícím Černou Horu s Chorvatskem, ale černohorské vedení, které to zpočátku považovalo za zahájení vojenského převratu, se nakonec nenechalo zastrašit a celá akce zůstala pouze varovnou demonstrací síly ze strany armády. Příjmy z cel vybíraných v Černé Hoře nejsou od roku 1999 odváděny do federálního rozpočtu, Bělehrad proto přestal hradit náklady spojené s kontrolou hraničních přechodů a tyto náklady převzala Černá Hora.

Černá Hora se nepodílí na financování federálních výdajů ani sama z federálního rozpočtu nečerpá. Nermalou část příjmů černoohorského státního rozpočtu tvoří dotace, především ze Spojených států a z Evropské unie. Z těchto zdrojů je např. hrazena část sociálních výdajů. Dotace jsou pochopitelně spojeny s určitými politickými závazky, týkajícími se demokratizace, dodržování lidských práv a práv menšin, dobrých vztahů se sousedy a ekonomické transformace. Černá Hora byla tedy stále více posouvána nepřáteli silnějšího federálního partnera, Miloševićova Srbska, od jeho politického kurzu. Tato tendence nyní pochopitelně zmizí, neboť zájmem Západu je udržení svazku mezi Černou Horou a Srbskem, hlavním prostředkem, který by černoohorské vedení přiměl v tomto směru ke vstřícnosti, však zůstávají finanční dotace. Snaha udržet Černou Horu v SR Jugoslávii tak bude zároveň spojena s udržováním její faktické nezávislosti na federaci.

SR Jugoslávie je dnes fakticky konfederací. Co obě republiky skutečně spojuje, je částečně shodné legislativní prostředí, společné zastoupení v mezinárodních organizacích a ze společných institucí pak pouze jugoslávská armáda. Ta sice není současným černoohorským vedením přijímána vstřícně a není považována za armádu společnou, federální, nýbrž za srbskou. Jugoslávská armáda má ovšem v Černé Hoře posádky pozemního a protivzdušného vojska a letectva a námořní základny. Operační prostor její II. armády pokrývá převážně území Černé Hory, avšak hranice operačních zón se řídí strategickými ohledy a pochopitelně nekopírují republikové hranice.²⁵

VZTAH SRBSKA K ČERNÉ HOŘE

Význam Černé Hory pro Srbsko

Důležitou otázkou, v níž se porovnání současné pozice Černé Hory vůči existující federaci s pozicí Slovinska vůči bývalé federaci může podstatně lišit, je vztah Srbska k republice, která chce federaci opustit. Problémy současné i bývalé federace jsou podobné; za změněné politické situace z nich zbyla prázdná a nefunkční kostra, skutečný politický život se přesunul výhradně na republikovou úroveň. Ukázalo se, že dohoda o monopolním držení moci má jen omezenou platnost. Komunistům se nepodařilo vybudovat skutečný socialismus, který měl zaručit sociální rovnost a soběstačné hospodářství. Miloševićovi a jeho černoohorským satelitům se v SR Jugoslávii nepodařilo vybudovat v jiné formě totéž – národní stát, sdružující maximální počet Srbů v jedné hranicích a soběstačné hospodářství. Podobně jako bývalá Jugoslávie je SR Jugoslávie decentralizovaná na federální úrovni, ale silně centralizovaná na úrovni republik. Po skončení tiché dohody o rozdělení moci se v obou případech ukázaly slabiny tohoto uspořádání. Oběma federacím pak zasadily vážný úder partikulární hospodářské zájmy ve chvíli, kdy se změnil zahraničněpolitický kontext a vyšlo najevo, že federální ekonomika je ve vážné krizi – po roce 1989 v bývalé federaci, po Daytonu ve federaci současné.

Vůči Slovinsku se však Srbsko stavělo víceméně lhostejně. Odchodem Slovinska z federace zmizel do té doby nejdůležitější Miloševićův oponent. Kromě toho šlo o oblast, s níž nebylo Srbsko ani Srbové historicky nijak spjati. Procento tamních Srbů bylo zanedbatelné, protože Slovinsko bylo po celé své dějiny od konce středověku integrální součástí rakouských zemí.²⁶ Naopak přímé vazby, trvající nepřetržitě až do současnosti, se začaly mezi územím Černé Hory a Srbska v novodobých dějinách navazovat přinejmenším od konce 18. století. Podíl osob považujících se za Srby na obyvatelstvu Černé Hory činí kolem 10 % a část osob považujících se za Černoohorce chová silné prosrbské citění. Rovněž většina obyvatel Srbska je s Černou Horou spjata emotivním poutem.

Strategický význam Černé Hory pro Srbsko je často přeceňován; nejčastěji se hovoří o přístupu Srbska k moři. Kapacita největšího černoohorského přístavu Bar se však nemůže srovnávat s jinými přístavy bývalé Jugoslávie, především s Pločem, se Splitem a s Rijekou. Pozemní spojení mezi Černou Horou a Srbskem má omezenou kapacitu. Pro Chorvatsko, Slovinsko a Černou Horu má přístup k moři poměrně značný význam pro dopravu ropy,

avšak Srbsko může získávat levnou ropu ze sousedního Rumunska. Pro Srbsko má ve skutečnosti větší význam přístup k Dunaji než k Jadranu.

Hovoří se rovněž o významu Boky Kotorské pro jugoslávskou válečnou flotilu. Největší část námořnictva bývalé Jugoslávské lidové armády zdědila právě SR Jugoslávie. Na rozdíl od pozemních složek však toto námořnictvo nikdy nepředstavovalo žádnou velkou sílu, nebylo příliš početné a jeho význam byl spíše demonstrační. Stejný význam hraje nyní i pro současnou jugoslávskou armádu. Má roli především symbolickou, zajišťuje SR Jugoslávii postavení námořní mocnosti.

Održení Černé Hory (což je pohled Srbska a části černohorské opozice), nebo její vyřazení z federace (pohled černohorského vedení a části opozice) pro většinu srbské politické scény znamená krach politické koncepce, kterou její představitelé společně hájili od prvních náznaků rozpadu bývalé Jugoslávie. Tato koncepce spočívá na tvrzení, že všechny republiky, které Jugoslávii opustily, ji opustily cestou secese, neboť SFR Jugoslávie nebyla svazkem založeným na dohodě suverénních republik, a proto jsou republiky, které se rozhodly ve federálním svazku setrvat, jediným právním nástupcem Socialistické federativní republiky Jugoslávie, včetně jejího členství v mezinárodních organizacích. Tento názor – jak je známo – získal v zahraničí jen omezenou podporu. Arbitrážní komise Evropského společenství se v prosinci 1991 shodla na tom, že v Jugoslávii probíhá proces dezintegrace a nastává právní diskontinuita, přičemž sukcesory bývalé federace bude všech šest členských republik.

Uvedený názor se prosadil i v OSN. O členství v OSN SR Jugoslávie nikdy nepožádala, poněvadž by to znamenalo akceptovat všeobecně přijatý názor o právní diskontinuitě. Její zástupce zasedá při jednání Valného shromáždění OSN na místě bývalé společné federace, jeho hodnost velvyslance však není uznávána a jeho činnost je tolerována orgány OSN i členskými státy pouze s tichým, avšak neoficiálním souhlasem. Prakticky od vyhlášení SR Jugoslávie je sice zřejmé, že koncepce o SR Jugoslávii jako o jediném sukcesoru bývalé federace je mezinárodně nepřijatelná, avšak dokud trvá tichá dohoda o neoficiální přítomnosti SR Jugoslávie v OSN, je možné udržovat dojem, že není neprůchodná. Podmínkou toho je však existence nejméně dvoučlenné federace, takže odchodem Černé Hory by zmíněná koncepce „padla“. Do ideologických základů režimu byla přitom zabudována ještě pevněji než otázka Kosova. Vzdát se tohoto postulátu je pro současné srbské vedení především psychologickou zkouškou.

Černá Hora a nynější srbské vedení (DOS)

Ochota černohorského vedení spojit se s Miloševićovými odpůrci v Srbsku k jeho svržení a jednat o budoucí podobě SR Jugoslávie byla nevelká. Nedlouho před zářijovými volbami se ke koalici *Demokratické opozice Srbska* (DOS) chovalo dost povýšeně jako úspěšnější partner, který jí poskytuje neutrální prostor k jednání a uděluje rady, co dělat v nepravděpodobném případě pádu režimu.

Nyní je však ochota jednat z černohorské strany ještě menší. DOS se z mladšího bratra stala konkurentem a potenciálním rivalem. Prioritou se pro Západ nyní stala podpora demokratického Srbska, zatímco dosavadní podpora Černé Hory, dříve považované za demokratickou protiváhu Miloševićova režimu v rámci SR Jugoslávie, se přesunula na okraj zájmu. Různé úvahy o demokratizaci federace např. prostřednictvím kandidatury černohorského prezidenta Mila Djukanoviće na funkci federálního prezidenta náhle a definitivně ztratily smysl. Úsilí o vyvázání se zpod kontroly Bělehradu, které Djukanović po několik let vynakládal a pro něž získal podporu na Západě, nyní z jeho pohledu hrozí přijít vniveč. Obává se totiž, že Západ zcela přehodnotí dosavadní postup a bude ho nutit opět se podřídit Bělehradu. Zároveň však zmizela hrozba vojenského zásahu ze strany jugoslávské armády a nové srbské vedení je prozatím natolik zaměstnáno domácími problémy, že nemá čas urychleně hledat cesty k tomu, jak přesvědčit Černou Horu o výhodách setrvání ve federaci.

Představitelé Černohorců – jak Djukanovičovy *Demokratické strany socialistů* (DPS), tak jeho politických spojenců, tj. *Národní strany Černé Hory* a především černohorských socialistických demokratů – se právem domnívají, že příhodná doba k získání nezávislosti nastala právě teď. Jde totiž o zlomové období, svým způsobem unikátní, příhodné zvláště z hlediska šance na mezinárodní uznání. Podobně tomu bylo v případě Slovinska a Chorvatska – ale také Slovenska – na samém počátku 90. let, a to bezprostředně po pádu komunismu v Evropě. Černohorci se proto obávají, že pokud by současné možnosti nevyužili, nemusela by se již příležitost opakovat.

Politické obzory černohorského vedení (jež je z pohledu federace de facto opozicí) a vítězů nad Miloševićem, sdružených v koalici DOS, se do značné míry liší. Nejde jen o rozdílný pohled na Kosovo. Od skončení války v Bosně černohorské vedení i srbská opozice měly před sebou jiné problémy a jejich politické obzory se lišily v mnohem větší míře. Jestliže svržení Miloševiče bylo pro srbskou opozici zásadní otázkou, černohorské vedení jeho svržení považovalo za problém Srbska a srbské opozice, ale nikoli za vlastní. Již v zimě 1996/1997, kdy v srbských městech probíhaly masové protimiloševičovské demonstrace, žila Černá Hora a její politická scéna vlastními problémy. A nejen politická scéna, ale i společnost. V roce 1999 černohorské sdělovací prostředky – státní i nezávislé – sledovaly protestní kampaň *Svazu pro změny* (základu pozdější DOS) s poměrně živým zájmem, ale prvořadými tématy byla vždy témata domácí. Míru veřejného zájmu o boj srbské opozice s Miloševićem v Černé Hoře lze srovnat s Chorvatskem, s Bosnou či s Makedonií. Černohorská žurnalistika podávala toto téma jako čtenářsky a divácky přitažlivé, nicméně odehrávající se za hranicemi, v sousedním státě. Podobně tomu bylo s kampaní před volbami v září 2000. O co menší šance na vítězství komentátoři opozici dávali, tím nepříjemnější bylo překvapení v podobě naprosté porážky režimu. Vítězství opozice však na černohorské scéně nevzbudilo zdaleka jen nadšení nebo alespoň souznělost. Naopak, objevila se řada úvah o tom, že vybojovaná autonomie by nyní mohla být ztracena. Ukázalo se tak přesvědčivě, že valná část černohorské politické scény dnes vnímá Bělehrad především jako centrum, jako politického soupeře, podle okolností silnějšího či slabšího, a až druhým kritériem při jeho posuzování je míra demokratičnosti.

V tak zásadním bodě, jako je vztah k Miloševićovu režimu, se tedy oba potenciální partneři již několik let dost podstatně rozcházel. Snad nejvíce se s černohorským vedením obecně shodovala skupina G-17 (Grupa 17), složená z prominentních jugoslávských ekonomů působících v Bělehradě, v Novém Sadu, v Podgorici, v Kotoru a ve Washingtonu. Ta iniciovala radikální ekonomické a politické reformy a jejich doporučení využívala i černohorská vláda. Dva její čelní představitelé – Mirosljub Labus a Mladjan Dinkić – se nyní stali místopředsedou federální vlády, respektive guvernérem Národní banky. Již z titulu svých funkcí usilují o vnitřní oživení federace. To, čeho se snaží dosáhnout, však již není pro černohorské vedení, které by se v případě udržení federace asi vždy cítilo ohroženo možnou minorizací, přitažlivé.

Otevřeným spojencem černohorského vedení v Srbsku jsou pouze vojvodinští autonomisté, kteří jsou v pohledu decentralizace SR Jugoslávie velmi radikální a kteří pro Vojvodinu v rámci federalizace Srbska navrhují v podstatě republikový status. Jejich vliv je však poměrně malý i v samotné Vojvodině a roli hrají pouze jako koaliční partneři celosrbských opozičních stran.

I tyto strany však chápou, že se státní útvar zvaný SR Jugoslávie nachází přinejmenším ve stejně hluboké krizi jako její předchůdkyně. Ačkoli hlavní brzdou nezbytné změny vnitřního uspořádání byl osobní režim Slobodana Miloševiče, který znemožnil i případnou reformu SFR Jugoslávie v letech 1990–1991, tíživé dědictví, které Milošević někdejší srbské opozici zanechal, je stále aktuální. Nejde pouze o chladné vztahy mezi republikami federace. Čelní strany koalice DOS – Djindjičova *Demokratická strana* a Koštuniceva *Demokratická strana Srbska* – navenek vcelku uznávají oprávněnost černohorských nároků na případnou samostatnost, a přestože jí nejsou nadšení, alespoň ver-

bádně jsou ochotni jednat o konfederálním svazku. Momentálně však musejí pokračovat v udržování provizoria, které je z dlouhodobého hlediska neudržitelné. Příležitost ke svržení Miloševiče poskytlo srbské opozici shodou okolností konání federálních voleb. Proto musela při sestavování vlády přizvat k účasti ty černohorské strany, které stojí v současné době v Černé Hoře na okraji, které se však na rozdíl od vládních stran zúčastnily voleb. Ústavní krize není tedy překonána a jen se prohloubila propast mezi republikami. Bohužel, strany sdružené v koalici DOS (přinejmenším hlavní strany) se musejí vyrovnávat i se složitým klíčem vzájemných vztahů a rozdělení vlivu; funkce federálního prezidenta, obsazená Vojislavem Koštunicou, může zaniknout dlouho před uplynutím volebního období a jeho strana by pochopitelně požadovala náhradou funkci jinou, poslanci DOS v horní komoře federálního parlamentu jsou vesměs předsedové čelných stran a klub DOS zde tvoří určité politické grémium. A to jsou pouze příklady toho, proč jsou strany sdružené v DOS minimálně v počátečním období po pádu Miloševičova režimu motivovány k udržení federálních orgánů. V Srbsku totiž ještě nebyla odstartována skutečná politická soutěž, stále jde o soutěž stran bývalého režimu, několika dnes okrajových nebo spíše okrajových stran a stran DOS, které si vliv rozdělují politickou dohodou před volbami, nikoli ve volbách.

DOS uznává referendum jako legitimní prostředek k opuštění federace. O referendu nyní černohorské vedení otevřeně hovoří. Pokud by mělo v dohledné době dojít k jeho konání, o výsledku nemusí být pochyb. Nadpoloviční většina voličů se jistě vyjádří pro nezávislost. Avšak bylo by nanejvýš žádoucí, aby případné referendum neohrozilo cestu Srbska a ostatně ani Černé Hory k demokracii. Mezinárodní společenství proto musí obě strany přivést k jednání o budoucnosti SR Jugoslávie a k dohodě, která by nebyla diktována pouze partikulárními, z vnitropolitické situace vycházejícími zájmy těch politických sil, které jsou momentálně v obou republikách u moci.

Zatím jedinou ideou, kterou mezinárodní společenství v čele se Spojenými státy prosazovalo a která by spojila politické síly v obou republikách, byla myšlenka sjednocení všech významných politických proudů stojících v opozici vůči Miloševičovi. Nejenže se ji nepodařilo realizovat, ale tento základ byl sám o sobě příliš obecný. Nyní musí mezinárodní společenství přijít s konkrétním návrhem na budoucí uspořádání SR Jugoslávie, nejlépe i s konkrétním vyjádřením k otázce nezávislosti Černé Hory. Je potřeba mít na paměti, že důležitost této otázky vzrůstá díky její provázanosti s problémem Kosova a že se obě témata navzájem ovlivňují. Nezbytné administrativní kroky, k nimž přistoupila mezinárodní mise UNMIK a které po malých částech Kosovo přibližují k samostatnosti nebo perspektivně k přímé nezávislosti, se odrážejí v postojích černohorského vedení. Čím větší otrěs způsobí případný rozpad SR Jugoslávie, tím více se sníží možnost klidného řešení problému Kosova. Musíme si uvědomit, že signatáři dohod o Kosovu byly jugoslávské orgány. V případě zpochybnění existence SR Jugoslávie budou tedy moci být rovněž zpochybněny. Proto je naprosto nezbytné, aby případný rozchod obou dosavadních partnerů proběhl ústavní cestou, pod mezinárodní kontrolou a aby bylo možné s předstihem upravit mezinárodní dohody týkající se Kosova. Zároveň je žádoucí, ne-li nezbytné, zachovat určitý svazek mezi oběma republikami, nebo alespoň spolupráci postavenou na institucionálním základě. To by totiž mohlo být využito nejen pro dobré vzájemné vztahy, ale rovněž jako základ pro účast na řešení kosovského problému pro ostatní státy regionu – v první řadě pro Makedonii a pro Albánii, ale rovněž např. pro Řecko, které má vlastní albánskou menšinu a značný počet ekonomických imigrantů, pro Bosnu a Hercegovinu, které se problém Kosova dotýká zprostředkovaně přes Sandžak, či pro Turecko.

Do zprostředkování jednání mezi Černou Horou a Srbskem je žádoucí zapojit Slovinsko, kandidátskou zemi NATO, která má důvěru jak na srbské, tak na černohorské i kosovskoalbánské straně.²⁷ Hledání řešení by se však nemělo příliš odkládat. Naopak, snad poprvé je zde možnost usměrnit politický vývoj žádoucími směrem a včas a řídit se přitom

zkušenostmi nashromážděnými v průběhu posledních deseti let. Ať už bude výsledkem transformace federace, konfederace, nebo dva nezávislé státy, důležitý je efekt, který přitom bude vyvolán. Bude-li nalezeno řešení uspokojující obě strany, pozitivní přínos bude nejen okamžitý, ale i dlouhodobý.

Prosinec 2000

- ¹ Viz Slavnić, Ljiljana: *Federalizam i ustavnosudska funkcija*. Beograd: Slučaj Jugoslavije. 2000, s. 155–158.
- ² Na hlasovacím lístku byla pouze jedna otázka („Souhlasíte s tím, aby Republika Černá Hora setrvala v Jugoslávii?“), nikoli protiotázka („Souhlasíte s tím, aby Černá Hora byla samostatným státem?“ apod.).
- ³ Устав Републике Црне Горе, Службени гласник са п. о., Beograd, 1995.
- ⁴ Nestabilita dvoučlenné federace se ostatně záhy potě, kdy přestala být formální, prázdnu strukturou, projevila i v případě Československa.
- ⁵ Viz Kostić, Branko: 1991 da se ne zaboravi. Beograd, 1996, s. 62–70 a 422–423. Viz též Slavnić, Ljiljana: cit. dílo, s. 163–164.
- ⁶ Viz Slavnić, Ljiljana: cit. dílo, s. 155–168 a 232–260.
- ⁷ Milošević instaloval nové, sobě oddané černohorské vedení v čele s tandemem dnešních rivalů Momirem Bulatovićem a Milem Djukanovićem v lednu 1989.
- ⁸ Podařilo se ovšem získat podporu pouze Ruska, Řecka a v menší míře Rumunska, v omezené míře pak Makedonie. Ačkoli nebylo pochyb o náklonnosti velké části ukrajinské veřejnosti i ukrajinských jednotek UNPROFOR, umístěných na území bývalé Jugoslávie, Ukrajina jako stát vystupovala spíše na straně Západu; uznala např. Slovinsko a Chorvatsko s předstihem již v prosinci 1991 spolu s Německem.
- ⁹ Sandžak jako autonomní území figuroval v komunistickém pojetí jugoslávské federace pouze ve válečných letech 1943–1945.
- ¹⁰ Viz Srpsko-hrvatski odnosi i problem izbeglica. Beograd: Okrugli sto, 1997, s. 87. K několika incidentům došlo i v černohorském okrese Bijelo Polje, avšak byly podníceny rovněž Srbskou radikální stranou (se sídlem v Bělehradě).
- ¹¹ Ve volbách v roce 1998 získala nacionalistická Strana demokratické akce (SDA) pouze něco přes tisíc hlasů.
- ¹² V Černé Hoře bylo údajně mobilizováno až 35 tisíc vojáků – jeden na každých 18 obyvatel –, což fakticky vedlo k podřízení společenského života i ekonomiky válce, k militarizaci. (Viz Darmanović, Srdjan: *Izobličena demokratija: drama jugoslovenskog postkomunizma*. Beograd, 1993, s. 151.) I přes toto vypětí byly jednotky složené z černohorských vojáků, angažované na dubrovnickém bojišti, nakonec v červnu 1992 poraženy chorvatskou armádou. Ve stejné době pronikly chorvatské paravojenské jednotky HOS a HVO do metropole východní Hercegoviny – Trebinje – nedaleko hranic s Černou Horou a hrozily postupem dále do Černé Hory. Na frontě ve východní Hercegovině a v jižní Dalmácii bylo ze 30 tisíc vojáků 28 tisíc z Černé Hory. (Viz Kostić, Branko: cit. dílo, s. 56.)
- ¹³ Bylo bombardováno především vojenské letiště v Podgorici. Z civilních objektů byl zničen most u vesnice Murino poblíž kosovských hranic. Vojenská základna v přístavu Bar nebyla bombardována i přesto, že ležela na trase většiny bombardujících letounů, které byly odtud ostřelovány.
- ¹⁴ Zakladatelka a první předsedkyně Občanského svazu Srbska Vesna Pešićová a její bývalý manžel Srdja Popović spolu s dalšími obhájci lidských práv zveřejnili v roce 1990 obsáhlou zprávu o stavu lidských práv v Kosovu. (Viz Pešić, Vesna – Popović, Srdja: *Kosovski čvor – drešiti ili seći*. Beograd, 1990.) Srdja Popović je zakladatelem a sponzorem nezávislého týdeníku *Vreme*. Viz též Pešić, Vesna: *Rat za nacionalne države*. In: Popov, Nebojša (ed.): *Srpska strana rata*. Beograd: Trauma i katarza u istorijskom pamćenju, 1996, s. 3–59.
- ¹⁵ Viz Silber, Laura – Little, Alan: *Smrt Jugoslavije*. Rijeka, 1996, s. 189–191. Viz též memoáry bývalého prezidenta Černé Hory: Kostić, Branko: cit. dílo, s. 36–55.
- ¹⁶ O sankcích bylo rozhodnuto na zasedání ministrů zahraničí členských států ES dne 29. 10. 1991. Formálně byly uvaleny na všechny jugoslávské republiky. ES si ale vyhradilo právo ekonomické pomoci těm republikám, které budou podporovat jeho mírové úsilí a 2. 12. 1991 začalo sankce proti Slovinsku, Chorvatsku, Makedonii a Bosně a Hercegovině odvolávat, 10. 1. 1992 i sankce proti Černé Hoře. Sankce nebyly zásadní; byla zrušena kooperační dohoda Jugoslávie s ES a pozastaven program PHARE. Jejich součástí však bylo ropné embargo. Sankce skutečně zásadní povahy se dostavily až s rezolucí Rady bezpečnosti OSN z 30. 5. 1992.
- ¹⁷ Tehdy se uvažovalo o kolkování bankovek s cílem kontroly objemu peněz, které by byly v oběhu na území Černé Hory.
- ¹⁸ Černohorská vláda vyloučením dináru z platného oběhu zřejmě záměrně předešla devalvaci, respektive sjednocení černého a oficiálního kurzu, k níž přikročila Centrální banka SR Jugoslávie počátkem prosince 2000 jako k základnímu předpokladu ozdravení měny.
- ¹⁹ Srbsko vyhlásilo bojkot slovinského zboží na Miloševićův pokyn v prosinci 1989, Slovinsko odpovědělo podobným krokem v únoru 1990. Dalším impulzem bylo zavedení dodatečných daní z obratu pro slovinské a chorvatské zboží v Srbsku, na což odpověděly obě severní republiky podobnými kroky. Na počátku roku 1991 byly tak hospodářské styky mezi těmito třemi republikami prakticky blokovány. Viz Tesař, Filip: *Ozbrojený konflikt na území Bosny a Hercegoviny po rozpadu SFRJ*. In: Gabal, Ivan (ed.): *Etnické menšiny ve střední Evropě*. Praha: Nakladatelství G plus G, 1999, s. 266.

- ²⁰ Jugoslávská lidová armáda zabavila většinu výzbroje; ve Slovinsku zanechala výzbroj pro méně než 10 tisíc osob, zatímco plný stav Teritoriální obrany měl být 70 tisíc mužů. Viz Silber, Laura – Little, Alan: cit. dílo, s. 97.
- ²¹ Viz Review of International Affairs, No. 989, 20. 6. 1991, s. 7–25.
- ²² Bošković byl až do svého odchodu do penze v roce 1995 blízkým spolupracovníkem Slobodana Miloševiče, tehdy prezidenta Srbska. V roce 1992 odkryl spiknutí důstojníků připravujících proti Miloševičovi puč. Od roku 1997 veřejně projevoval podporu novému vedení prezidenta Djukanoviče.
- ²³ Nápadné souvislosti se objeví zejména při porovnání se situací v Chorvatsku v letech 1990–1991. Rovněž Chorvatsko v roce 1990 angažovalo několik bývalých špičkových důstojníků za účelem výstavby armády. Někdejší funkce čelné trojky, připravující se na případný střet Chorvatska s Jugoslávskou lidovou armádou, byly téměř totožné s bývalými funkcemi tří uvedených Černohorců. Bývalý velitel letectva a protivzdušné obrany generál Anton Tus, který podobně jako Grahovac přešel na opačnou stranu z aktivní služby, se stal náčelníkem chorvatského hlavního štábu. Generál Martin Špegelj, penzionovaný velitel někdejší V. vojenské oblasti, zahrnující většinu Chorvatska, se stal ministrem obrany a bývalý šéf jugoslávské státní bezpečnosti Josip Manolić se stal premiérem a později šéfem chorvatských tajných služeb. Jejich úkolem bylo zjistit záměry jugoslávské armády, vypracovat operační plány, vybudovat a tajně vyzbrojit armádu. Je těžké pochybovat o tom, že úkoly Grahovce, Boškoviče a Martinoviče měly být jiné, stejně jako o tom, že jejich výběr byl náhodný. Lidé z velení kontrarozvědky i II. armády přinášejí životně důležité informace. Případ generála letectva Grahovce bude stejný, letectvo je totiž nejlitnější složkou jugoslávské armády a jeho velitelé mají přístup k nejrůznějším kontaktům, kromě toho patří k nejlépe vycvičeným profesionálním vojákům.
- ²⁴ Ve druhé polovině roku 1990 Srbsko, Chorvatsko i Slovinsko nezákonně vydávaly vlastní peněžní emise. Šlo o menší obnosy, avšak Srbsko těsně před volbami v prosinci 1990 vydalo emisi v hodnotě 800 mil. S. Část této emise byla použita na výplatu zpožděných mezd a důchodů, což zřejmě nezanedbatelným způsobem ovlivnilo výsledky voleb. (Viz Tesař, Filip: cit. stať.) Nutnost ovlivňovat výsledky voleb z hlediska Miloševičova režimu stále rostla. Slovinsko a Chorvatsko nereagovaly zavedením vlastní měny, zmíněná emise však posloužila jako jeden z hlavních argumentů pro odtržení. Po krátkodobém konfliktu ve Slovinsku, ukončeném za prostředkování ES dne 8. 7. 1991, se Slovinsko a Chorvatsko zavázaly k tříměsíčnímu moratoriu na vyhlášení nezávislosti. Slovinsko zavedlo vlastní měnu bezprostředně po jeho vypršení. Chorvatsko, které bylo nedostatečně připraveno, až počátkem roku 1992, přičemž jugoslávský dinár sloužil po určitou dobu jako paralelní platidlo (z oběhu byl vyřazen vzhledem k rychle postupující inflaci).
- ²⁵ Po transformaci někdejší Jugoslávské lidové armády v dnešní jugoslávskou armádu byl prostor SR Jugoslávie rozdělen do tří operačních zón; první (I. armáda) zahrnuje Vojvodinu, Bělehrad a centrální Srbsko, druhá (II. armáda) jihozápadní Srbsko, Sandžak a Černou Horu a třetí (III. armáda) jižní Srbsko a Kosovo.
- ²⁶ Neoficiální dohodu, v níž Milošević potvrdil právo Slovinska na odchod z federace a slovinský prezident Kučan zase právo Srbů žít v jednom státě, uzavřeli oba představitelé již 24. 1. 1991. Viz Silber, Laura – Little, Alan: cit. dílo, s. 104.
- ²⁷ Slovinsko jako zemi s vysokým kreditem mezi ostatními nástupnickými státy bývalé Jugoslávie je vhodné zapojit jako prostředníka. Slovinsko disponuje řadou zasvěcených znalců zdejší situace, při jednáních v Rambouillet sehráli slovinští představitelé důležitou roli při získání souhlasu albánské delegace s dohodou.